

lőinek családi és magánéletéről, istenes cselekedeteikről, hazaszeretetükről és egyenes jellemükről ugyanúgy, mint kisebb-nagyobb vétkeikről és emberi gyarlóságairól. Még Mikszáth is szívesen hallgatta a Takáts által jó bor mellett elmesélt történeteket és rövid anekdotákat, s nemegyszer e beszélgetések adták az ötletet egy-egy téma sajátosan mikszáthi, regényes feldolgozásához.

Takáts beleásva magát az óriási és eladdig feltáratlan anyagba mindinkább távolodik baráti körének a „birodalom” és a Habsburgok iránt mindig lojális katolikus múltszemléletétől, s egyre inkább közeledik a protestáns gyökerű függetlenségi hagyományokhoz. Takáts leírásában nemegyszer a pogány és kegyelmet nem ismerő törökök és a hazájukat az elképesztő túlerővel szemben is hősiessen védő magyar vitézek élethálharca két egymást becsülő és tisztelő, egymást megtréfálni és egymás eszén mindig túljárni kész ellenfél vakmerő, de lovagias párbajává szelídül. A törökök iránti rokonszenve különösen annak fényében szembe-tűnő, hogy a császári katonaságra és a német tartományokból betelepülő németekre nem sok jó szava van. A császári zsoldosok szerinte pökhendiek és gyávák, csak az egyszerű nép sanyargatásában vehetik fel a versenyt a törökökkel, a betelepített lakosság nagy része pedig régi hazájában közönséges bűnöző, de legalábbis nemkívánatos személy volt.

Takáts Sándornak köszönhetően régi magyar századok valaha élt embereinek életébe: gondolataiba és szokásaiba pillanthatunk be.

SZELKE LÁSZLÓ

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 2480 Ft*)

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

Fény- és árnyképek

A kiadó tavaly indult *Magyar Néző* című sorozatának második kötete Mikszáth közéleti írásaiból ad válogatást. A könyvet olvasva hamar kiderül, hogy nemcsak a mikszáthi kedély tartja frissen ezt a publicisztikát, hanem korunkba „átszivárgó” aktualitása is. „Ez a kor és ez az író éppen azért élénken aktuális folyamatosan a most elmúlt évszázadban, mert a kornak – a magyar polgárosodás fénykorának – dilemmái átszivárognak a 20. század [...] évtizedeibe is” – írja Alexa Károly az előszóban. Az előszó számos más vonatkozásra is felhívja a figyelmet. Az írói szemlélet fő jellemzői eszerint a viszonylagosság, az illúziótlanlanság, a kétely, a pátoztalanság, a természetességhez és egyszerűséghez való vonzódás és az előszószzerű kifejezés. Egy dologban azonban vitakoznék. Alexa „a béke és gazdagodás, azaz a kitisztuló nemzeti önazonosság” koráról szólva véleményem szerint leegyszerűsíti az összefüggéseket.

Az írásokat időrendben olvasva Mikszáth nézeteinek az alakulását is többé-kevésbé nyomon követhetjük. Ami változatlan marad, az a forradalom és szabadságharc iránti csodálata és a *Beteg a társadalom*, *A kártya*, *A tékozlás* – mindegyik 1880–1881-ben keletkezett – erkölcsi alapozottságú láttelele. Ezek és a hasonló írások szerint a kötelességteljesítésre épülő morált kiszorították a „fölkorbácsolt, ferde emberi szenvedélyek”: „csalás, hazugság, kétszínűség, hit-szegés, elvtagadás vannak napirenden”, a tékozlás, a luxus, a rangvágy, a könnyelműség zilálja szét a közéletet és a társadalom alapját képező családot. Az embert „emberivé” tevő erények – a munkakedv, a kedély, az erkölcs, az érzékenység, a „neme-sebb indulatok” – eltompulnak vagy kivesznek. Kezdetben mindezzel szemben reális alternatívaként állítja szembe az író ’48 hagyományát, és hevesen szembefordul Tisza Kálmánékkal, később azonban belátja, hogy a teljesség ideális lehetősége tartósan lekerült a napirendről, legalábbis a realpolitika síkján, és nyilvánosan megtér Tiszához. Jobb híján.

Mikszáth is úgy látja, mint több kortársa, hogy valamikor 1870 körül tört meg a magyarság addigi tartása, tévesztett utat a társadalom. Az átalakulást három fázisra osztja: „a sokat szenvedett és a sokat beszélő emberek után a »sokat elnéző«

emberek jutottak uralomra”. (Egy életrajzon belül mutat föl hasonló tagolódást a *Harmadszor*.) Több lehetséges okot is fölvet írásaiban, amelyek azonban talán csak tünetek. Ilyenek az erkölcsi hanyatlás, a középosztály hiánya, a politika alkalmatlansága, a régi nemesség felbomlása. Mégis van egy lehetséges ok, amely alapvetőnek bizonyulhat. Az író kora gyengességét elsősorban a nagyságtól való félelemmel magyarázza. „Az erő forrása a nagyság és dicsőség emlékezete” – írja. A jelen azonban más utat választott: „Mindenki kicsinek kezdte magát érezni és kicsi maradt.” Nem tesz úgy, mint aki tudja az okokat vagy a megoldást, viszont a korszak minden lényeges problémájával szembe tud nézni. Hangsúlyosan szól például a kivándorlásról, a zsidó- és a nemzetiségi kérdéssről, a sajtó hatalommá válásáról. Érdekes még, hogy a nemzet általános, nem csak a korra jellemző tulajdonságai közül leggyakrabban a – keleti örökségnek tartott – fatalizmust emlegeti.

A közíró Mikszáth klasszikus darabjai mellett néhány kevésbé ismert írás beválogatásával a kötet jól érzékelteti az életmű sokoldalúságát.

STURM LÁSZLÓ

(*Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 184 oldal, 1600 Ft*)